

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ УГРУПОВАННЯ СТІЙКИХ
КОМПАРАТИВНИХ ОДИНИЦЬ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Постановка проблеми: Стійкі компаративні одиниці як віддзеркалення історії, традицій, культури та менталітету того чи іншого народу викликають особливий інтерес у сучасних науковців. Незважаючи на той факт, що компаративними вже неодноразово були дослідженні лінгвістами як минулих часів, так і сьогодення (Баллі Ш., Кунін О.В., Маслова В.А., Виноградов В.В., Манакін В.М., Мізін К.І., Огольцев В.М., Лебеденко Ю.М., Чернишова І.І., Телія В.М.), деякі питання, а саме: проблема класифікації та місця сталих виразів у системі образних засобів мови, залишаються відкритими та дискусійними. Необхідність виявлення закономірностей класифікації стійких компаративних одиниць з урахуванням структурних та семантичних особливостей зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета статті – виявити та проаналізувати критерії угруповання стійких компаративних одиниць за структурними й семантичними ознаками на прикладі компаративем англійської мови. **Об'єктом** дослідження є стійкі компаративні одиниці англійської мови. **Предмет** дослідження становлять структурні та семантичні особливості компаративем англійської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стійкі компаративні одиниці – надслівні, оцінні, семантично цілісні (з можливою варіантністю), переважно експресивні порівняльні вторинно-номінативні одиниці, відтворювані певною лінгвоспільнотою [1, с. 8]. Сталі порівняння являють собою конструкцію, яка складається з чотирьох елементів: суб'єкта порівняння, ознаки, за якої один предмет порівнюють з іншим, об'єкта порівняння та порівняльного сполучника. Структурно повними одиницями є ті, в яких присутні всі чотири компоненти, але не завжди всі частини є невід'ємними складовими компаративем. Так, Мізін К.І. з точки зору змісту стійкої компаративної одиниці виділяє чотири типи сталих компаративем: **односкладні**, в яких відсутня основа порівняння, **двоскладні**, в яких вилучено суб'єкт порівняння; **трьохскладні**, в яких присутні три компоненти порівняльної конструкції: основа, суб'єкт та об'єкт порівняння; **чотирьохскладні**, коли у склад порівняльної структури долучають конектори [2, с. 14]. Четверта група фактично співпадає з третьою, але саме в чотирьохскладних стійких порівняннях сполучник розглядають як окремий структурний компонент, а не співвідносять його з об'єктом порівняння. На нашу думку, повною структурою компаративної одиниці можна вважати ту, до складу якої входять усі чотири компоненти, і ми підкреслюємо важливість порівняльного сполучника в такому ланцюгу, оскільки саме він є показником порівняння. В англійській мові порівняльними конекторами є сполучники **like** та **as**. У результаті дослідження нами було встановлено, що компаративні конструкції зі сполучником **as** становлять найбільшу групу сталих компаративем англійської мови – 76%, тоді як порівняльні вирази з конектором **like** – лише 24%. З проаналізованих 626 порівняльних одиниць лише два звороти можуть уживатися як зі сполучником **as**, так і зі сполучником **like**: *follow (one) as / like a shadow* (укр. *ходити як тінь за кимось*), *act as / like a red rag upon a bull* (укр. *як червона хустка для бика*). Ураховуючи той факт, що матеріалом нашого дослідження є лексикографічні джерела, слід звернути увагу на те, що з точки зору розповсюдження та вжитку найбільш численним є другий тип компаративем, оскільки такі конструкції є готовими виразами, які можуть використовуватись у тих чи інших ситуаціях, надаючи різним предметам чи образам більш емоційного та чуттєвого відтінку.

Нижче ми наведемо таблицю з прикладами трьох груп стійких компаративних одиниць та продемонструємо типи міжмовної семантичної кореляції в англійській та українській мовах, а саме: **еквівалентність** (повний збіг стійких компаративем за структурно-граматичною будовою, образною основою, функціонально-стилістичною та експресивно-емоційною конотацією), **аналоговість** (частковий збіг компаративем, тобто порівняльні одиниці характеризуються приблизною подібністю внутрішньої форми, яка при цьому не порушує їхнього спільного сигніфікативно-денотативного змісту та оцінної конотації) та **безеквівалентність** (повне неспівпадіння стійких порівнянь або їхня відсутність в іншій мові, що може пояснюватися позначенням специфічних, неповторних для певної культури реалій).

Спираючись на проведений аналіз стійких компаративних одиниць в англійській та українській мовах, можемо дійти такого висновку: еквівалентність є найменш розповсюдженим типом семантичної кореляції, що обумовлено розбіжностями та невідповідностями у світобаченні цих етнокультур. Аналоги та безеквівалентні порівняння становлять більш широкий пласт сталих компаративних зворотів та привертають увагу лінгвістів, оскільки є джерелом культурної спадщини народу. Засоби образності, які входять до складу цих порівнянь, – джерело пізнання менталітету та спосіб розкриття мовної картини світу.

Іншою класифікацією стійких компаративних одиниць є їхнє групування за компонентом, який є ключовим в основі порівняння. Залежно від цього сталі порівняння поділяють на: 1) ад'єктивні; 2) вербальні; 3) іменникові; 4) дієприкметникові; 5) стійкі компаративні одиниці на зразок речення [3, с. 92]. Розглянемо більш детально кожен із цих класів відносно їхньої чисельності в англійських лексикографічних джерелах.

Ад'єктивні стійкі компаративні одиниці – це порівняльні конструкції, в яких головним компонентом основи є прикметник. Ад'єктивні компаративем використовують для опису рис характеру людини (*meek as a lamb* (укр. *покірливий як ягня*), *hard as a beaver* (укр. *старанний як бобер*), *helpless as a babe* (укр. *безпорадний як дитина*), *greedy as a wolf* (укр. *жадібний як вовк*), *vain as a turkey-cock* (укр. *тихатий як індик*)); її зовнішності (*fat as a pig* (укр. *товстий як свиня*), *pretty as a picture* (укр. *гарний як картинка*), *ugly as sin* (укр. *страшний як смертний гріх*), *bald as a coot*

(укр. *лисий як бубон*)); соціального положення (*poor as church mice* (укр. *бідний як церковна миша*), *rich as Croesus* (укр. *багатий як Крез*)); смакового сприйняття (*sour as vinegar* (укр. *кислий як оцет*), *sweet as honey* (укр. *солодкий як мед*), *bitter as worm-wood* (укр. *гіркий як полин*)); кольору (*red as fire* (укр. *червоний як вогонь*), *black as pitch* (укр. *чорний як смола*), *white as a sheet* (укр. *білий як полотно*), *grey as a bat's wing* (укр. *сірий як крило кажана*)). Ад'єктивні компаративами є найчисленнішими та становлять 70% усіх сталих порівнянь. Саме ці вирази відрізняються високою емоційною забарвленістю, що надає висловлюванню надзвичайної експресивності та жвавості. Їх використовують із метою висвітлення означального відношення, яке може бути позитивним, негативним або нейтральним. Тому вважаємо за доцільне поділити ад'єктивні компаративами на три підгрупи: 1) порівняльні одиниці, які передають позитивні якості об'єкта пізнання (*graceful as a swan* (укр. *граційний як лебідь*), *wise as Solomon* (укр. *мудрий як Соломон*), *kind as an angel* (укр. *добрий як янгол*), *pure as a lily* (укр. *чистий як лілія*)); 2) порівняльні одиниці, які передають негативні якості об'єкта пізнання (*solemn as an owl* (укр. *надутий як сова*), *silly as a pig* (укр. *дурний як сто свиней*), *light as a butterfly* (укр. *бездумний як метелик*), *cool as glass* (укр. *холодний як крига*), *dry as a mummy* (укр. *сухий як мумія*)); 3) порівняльні одиниці, які мають нейтральне значення (*straight as an arrow* (укр. *прямий як стріла*), *black as pitch* (укр. *чорний як смола*), *green as grass* (укр. *зелений як трава*)). Віднесення порівняльних одиниць до того чи іншого підкласу є досить дискусійним питанням, і непросто встановити чітку та прозору межу між зазначеними видами, оскільки в різних контекстах одна й та сама одиниця може мати декілька значень та відрізнятися емоційним забарвленням. Так, наприклад, компаративна одиниця *blind as a bat* (дослівно «сліпий як кажан») має такі значення: 1) абсолютно сліпий, тобто з повною втратою зору (*He lost his sight in an accident and is as blind as a bat*); 2) з частковими вадами зору (*I'm as blind as a bat without my glasses*); 3) неохочий або несхильний помічати проблеми чи негаразди (*Connie is blind as a bat when it comes to her daughter's disgraceful behavior*). Якщо брати до уваги перші два значення звороту, то порівняння доцільно зарахувати до підкласу нейтральних компаративами, що ж стосується третього значення, то воно однозначно характеризує людину з негативного боку. Незважаючи на те, що велика кількість ад'єктивних стійких компаративних одиниць мають декілька значень (буквальне, або пряме, переносне, або метафоричне), нами було підраховано, що порівняльні одиниці, які передають негативні якості об'єкта пізнання, становлять більшу частину цієї групи. Людська природа влаштована таким чином, що вади та несхвальні риси тих чи інших об'єктів завжди привертала та привертують більшу увагу спостерігачів, і стали порівняння, які найчастіше мають жартівливий або іронічний характер, вдало підкреслюють ці особливості, надаючи опису або оцінці більш живого характеру.

Вербальні стійкі компаративні одиниці – це порівняльні одиниці, які співвіднесені з дієсловом. Дієслово – основний компонент в структурі порівняльного звороту. Прикладами таких конструкцій є вирази: *blush like a young girl* (укр. *почервоніти, як молода дівчина*), *gasp like a dying fish* (укр. *дихати, як риба на суші*), *chatter like a magpie* (укр. *торохтіти / цокотіти як сорока*), *repeat (something) like a parrot* (укр. *повторювати як панага*), *laugh like a hyena* (укр. *сміятися як гієна*), *sing like a nightingale* (укр. *співати як соловейко*), *run like the wind* (укр. *мчати / летіти як вітер*), *play with one like a cat with a mouse* (укр. *гратися як кіт з мишею*), *cling / stick like a leech* (укр. *причепитися як п'явка*), *grow like a weed* (укр. *рости як бур'ян*), *feel like a fish out of water* (укр. *почувати себе як риба без води*). Вищенаведені стійкі компаративами за допомогою відповідного дієслова передають процес, дію, вміння та навички, виражають емоції. За кількісним показником вербальні стійкі порівняння посідають друге місце (23%).

Дієприкметникові стійкі компаративні одиниці співвідносяться з дієприкметником, неособовою формою дієслова, якому притаманні властивості дієслова, прислівника та прикметника. В англійській мові існує два види дієприкметників: Present Participle (Participle I), Past Participle (Participle II). Що ж стосується нашого дослідження, то нас цікавлять дієприкметники минулого часу, які передають або вже виконану дію, або одночасну дію з дією-присудком. Дієприкметниковими стійкими компаративними одиницями в англійській мові є такі стали порівняння: *drunk as an owl* (укр. *аналог п'яний як ніч*), *dead as Queen Ann* (дослівно – «мертвий як королева Анна», використовується для опису предметів, які зникли, не залишивши по собі жодного сліду), *pleased as Punch* (дослівно «задоволений як Панч», Панч – персонаж англійського лялькового театру, який був гулякою та мав веселу вдачу), *crooked as a politician* (дослівно «нечесний як політик»). Ця група компаративами становить 4% від загальної кількості проаналізованих нами стійких компаративних одиниць.

Стійкі компаративні одиниці на зразок речення. До цієї групи належать готові порівняльні комунікативні одиниці, які за своєю структурою співвідносяться з реченням, тобто до їхнього складу входять підмет, присудок та інші члени речення залежно від його виду. Звертаємо увагу, що ми не відносимо до цієї групи ані крилаті висловлювання, ані приказки чи прислів'я. Ідеться лише про стійкі порівняльні вирази, які можна знайти в словниках різних типів, наприклад: “*That is like taking a candy from a baby*” (вираз, який має значення «зробити щось просто, не докладаючи зусиль»); “*It is like talking to the wall*” або “*It's like talking to the wind*” (синонімічні вирази, які мають негативне забарвлення та вживаються в тих ситуаціях, коли ми хочемо підкреслити неспроможність знайти спільну мову зі співрозмовником, привернути його увагу до тих чи інших речей). Якщо уважно проаналізувати ці приклади та їхню структуру, то неважко помітити, що два елемента структури (підмет та присудок (That is / It is)) можуть бути опущені, що зовсім не вплине на значення компаративами, але при цьому вони переходять до класу дієприкметникових компаративних одиниць. Тож за чисельним показником ця група стійких порівнянь складає 2%.

Іменникові стійкі компаративні одиниці – порівняльні конструкції з іменником в основі. Порівняння цього класу є малочисельними в англійській мові та складають лише 1% від загальної кількості. Серед них нами були виявлені лише соматичні компаративні одиниці, тобто вирази, один із компонентів яких – назва частини тіла людини: *eyes like saucers* (укр. *аналог – очі як цибуля*), *eyes like gimlets* (дослівно «очі як свердлики», цей вислів використовується англійцями для опису пронизливого погляду, в українській мові немає ані еквівалента, ані аналогу такого виразу), *face*

**Типи міжмовної семантичної кореляції стійких компаративних одиниць
в англійській та українській мовах**

Англійська компаративна одиниця	Еквівалентність	Аналоговість	Безеквівалентність
1. Односкладні стійкі компаративні одиниці			
Like a cat on hot bricks		Як на розпеченому вугіллі	
Like a hen on a hot griddle		Як на жару	
Like a thief in the night		Тасмно, як злодій	
Like a needle in a bundle of hay		Зникнути / загубитися як голка в сіні	
Like a bolt from the blue		З'являтися як грім із ясного неба	
2. Односкладні стійкі компаративні одиниці			
Thick as hail	Рясний як град		
Act like oil on something			+
Fight like a wild cat	Битися як дика кішка		
Talk to one like a Dutch uncle			+
Cunning as a serpent		Хитрий як лисиця	
2. Трьохскладні стійкі компаративні одиниці			
Eyes like saucers		Очі як цибуля	
Lips like coralline			+
Hair like weed			+
Cheeks like roses			+
Nose like promontory			+

like a flame (дослівно «обличчя як полум'я»), *cheeks like roses* (дослівно «щоки наче троянди»), які використовуються під час опису людини з метою збагачення загального портрету яскравими порівняннями.

Отже, як видно з проведеного компонентного аналізу, усі п'ять груп стійких компаративних одиниць мають місце в англійській мові. Сталі вирази з прикметником як ключовим компонентом основи є найбільш численними та розповсюдженими. В основному це двоскладні одиниці, утворені поєднанням основи (прикметника) та об'єкта порівняння. Ад'єктивні порівняння вживаються як описові сполучення, які допомагають виразити емоційно-оцінне ставлення мовця до того чи іншого предмета або ситуації.

Дослідження стійких компаративних одиниць у структурно-семантичному аспекті демонструє, що проблема класифікації сталих виразів за семантичним принципом є об'єктом досліджень науковців сучасної лінгвістики. Наприклад, Туранський І.І. пропонує таку систематизацію стійких порівнянь: 1) структури, в яких основою для порівняння є фізичні особливості неживих предметів; 2) компаративні структури, в основі яких – порівняння з природними явищами; 3) структури, які включають назви представників фауни, коли основою для порівняння є найбільш типові характеристики, звички, спосіб життя, фізичні особливості, які домінують; 4) алюзії, пов'язані з біблійними, міфологічними сюжетами та історичними особами. [4, с. 90]. Маслова В.А. виділяє такі семантичні групи: 1) тип порівняння, заснований на зіставленні з тваринами та рослинами; 2) зіставлення з речами та предметами об'єктивної дійсності; 3) зіставлення з явищами природи; 4) порівняння з казковими героями національного епосу; 5) зіставлення з казковими персонажами; 6) порівняння з людьми певних професій, певного виду діяльності [5, с. 54]. Шмельова Т.В. надала класифікацію ад'єктивних порівнянь: 1) порівняння, які позначають фізичні характеристики людини; 2) порівняння, які позначають фізичні характеристики предметів; 3) порівняння, що відображають риси характеру людей та їхні розумові здібності; 4) порівняння, що характеризують стан душі, настроїв людей; 5) порівняння, які позначають колір, відтінок, інтенсивність світла; 6) порівняння, які відображають смакові характеристики речовин; 7) порівняння, які виражають відносини між предметами [6, с. 120–124].

Беручи до уваги класифікації вищезазначених науковців та спираючись на здійснене нами групування стійких компаративних одиниць, ми змогли об'єднати відібрані нами порівняльні одиниці в такі семантичні класи: 1) зовнішність людини; 2) внутрішній світ та характер; 3) вміння та навички; 4) поведінка, спілкування, вираження емоцій, настроїв; 5) соціальний стан; 6) ставлення до навколишнього світу; 7) кольорове сприйняття; 8) смакове сприйняття; 9) природні умови; 10) предмети навколишнього середовища. Основою для такого групування був або суб'єкт порівняння, тобто те, що порівнюють, або головний компонент основи, тобто ліва частина порівняльної структури. Більшість компаративних одиниць зазначених класів (73%) мають антропоцентричний характер, тобто характеризують людину, її уподобання, інтереси, сприйняття навколишнього світу; решта ж порівняльних зворотів (27%) описують предмети, які оточують людину, але наголошуємо, що всі компаративними вживаються для передачі емоційно-оцінного ставлення мовця до предмета або ситуації.

Висновки. Проведене нами дослідження продемонструвало, що стійкі компаративні одиниці складають велику частину фразеологічного фонду англійської мови та є готовими конструкціями, якими можна оперувати в тому чи іншому контексті. Аналіз структурних та семантичних особливостей сталих компаративем дав нам можливість систематизувати стійкі порівняльні звороти англійської мови за такими критеріями:

1) за кількістю компонентів порівняльної структури компаративні одиниці поділяють на односкладні, дво-складні, трьохскладні та чотирьохскладні, серед яких двокомпонентні звороти є найбільш розповсюдженими та вживаними;

2) залежно від лексико-граматичної приналежності ключового компонента основи сталі порівняння діляться на такі класи: ад'єктивні, вербальні, іменникові, дієприкметникові, стійкі компаративні одиниці на зразок речення. У словниках англійської мови, які слугували матеріалом для нашого дослідження, відзначається перевага ад'єктивних стійких компаративних одиниць;

3) за ступенем семантичної кореляції виділяють три основні групи компаративем: еквіваленти, аналоги та безеквівалентні одиниці;

4) за своєрідністю тематичного наповнення порівняльної конструкції було виділено 10 семантичних груп.

Отже, стійкі компаративні одиниці англійської мови мають яскраву образну семантику, що надає сталим виразам неймовірної цінності в якості засобу пізнання культурної спадщини та менталітету того чи іншого народу, оскільки саме образи-еталони як основний компонент порівняльної структури зберігають основну лінгвокраїнознавчу інформацію. Тому встановлення етнокультурологічних факторів образних асоціацій зазначених тематичних груп є **перспективою** нашого подальшого дослідження.

Література:

1. Шкуран О.В. Національно-культурне підґрунтя компаративних фразеологізмів східнословобожанських та східно-степових говірок Середнього Подніпров'я : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» / О.В. Шкуран. – Луганськ, 2011. – 30 с.
2. Мізін К.І. Компаративна фразеологія : [монографія] / К.І. Мізін. – Кременчук : П.П. Щербатих О.В., 2007. – 168 с.
3. Лисенко Л.О. Структурні типи порівняльних фразеологічних одиниць (на матеріалі англійської, німецької та української мов) / Л.О. Лисенко // Наукові записки. Серія: філологічні науки. – Випуск 89 (3). – С. 90–96 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/89_3/statti/22.pdf.
4. Туранский И.И. Семантическая категория интенсивности в английском языке : [монографія] / И.И. Туранский. – М. : Высшая школа, 1990. – 172 с.
5. Маслова В.А. Экспериментальное изучение национально-культурной специфики внешних и внутренних качеств человека (на материале киргизского языка) / В.А. Маслова // Этнопсихолінгвістика. – М., 1988. – 120 с.
6. Шмелева Т.В. К проблеме национально-культурной специфики «эталона» сравнения (на материале английского и русского языков) / Т.В. Шмелева // Этнопсихолінгвістика. – М., 1988. – С. 120–124.
7. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь / А.В. Кунин [лит. ред. М.Д. Литвинова]. – 4-е изд., перераб. и доп. – М., Рус. яз., 1984. – 944 с.
8. Англо-український фразеологічний словник [уклад. К.Т. Баранцев]. – К. : Знання, 2005. – 1056 с.
9. Ужченко В.Д. Фразеологічний словник української мови / В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.

Анотація

К. РАДИОНОВА. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ УГРУПОВАННЯ СТІЙКИХ КОМПАРАТИВНИХ ОДИНИЦЬ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто структурні та семантичні особливості стійких компаративних одиниць англійської мови. Проаналізовано типи міжмовних співвідношень стійких порівнянь в англійській та українській мовах. Виконано класифікацію сталих компаративем за структурними та семантичними ознаками.

Ключові слова: стійкі компаративні одиниці, порівняння, структурно-семантичні особливості, семантична кореляція.

Аннотация

Е. РАДИОНОВА. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ГРУППИРОВКИ УСТОЙЧИВЫХ СРАВНИТЕЛЬНЫХ ЕДИНИЦ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

В статье рассмотрены структурные и семантические особенности устойчивых компаративных единиц английского языка. Проанализированы типы межъязыковых соотношений устойчивых сравнений в английском и украинском языках. Осуществлена классификация устойчивых компаративем за структурными и семантическими признаками.

Ключевые слова: устойчивые компаративные единицы, сравнение, структурно-семантические особенности, семантическая корреляция.

Summary

K. RADIONOVA. STRUCTURAL-SEMANTIC GROUPING OF STABLE COMPARATIVE UNITS IN ENGLISH

The article investigates structural and semantic peculiarities of stable comparative units in English. Interlanguage correlation types of stable comparative units in English and Ukrainian are analyzed. The classification of stable comparatives by structural and semantic features is accomplished.

Key words: stable comparative units, simile, structural-semantic features, semantic correlation.